

Albertus Pictor
- målare på medeltiden

Albertus Pictor - målare på medeltiden

En pedagogisk studiehandledning till miniutställningen med samma namn.

Text: Rebecka Walan

Bilder från Riksantikvarieämbetet och Stockholms läns museum

Grafisk form: Ingvar Lundkvist

Nacka 2012

© Stockholms läns museum

www.stockholmslansmuseum.se

Albertus Pictor

- målare på medeltiden

En av medeltidens största målare i Sverige hette Albert och forskare tror att han kom från Tyskland vid mitten av 1400-talet. Hans riktiga efternamn var Immenhausen, som också är en stad i Tyskland. Troligen kom Albert från just den staden. Så småningom när han blivit mer känd började han kalla sig för Albertus Pictor. Det är latin och betyder Albert Målare.

Målare på medeltiden

När man skulle bli målare på medeltiden fick man först lära sig av en målarmästare. I början fick man göra enkla saker som att sopa golvet och göra rent penslar. Måla fick man börja med efter ett tag och då med något lätt som att fylla i färg efter att mästaren ritat linjer. Till slut när man lärt sig allt blev man själv målare och fick kalla sig för mästare.

Första gången som Albert nämns i något papper var när han blev borgare i staden Arboga. Det var år 1465. För att bli borgare var man tvungen att vara en mästare. Eftersom han inte nämnts någonstans förut och redan hade ett yrke, och ett tyskt efternamn så tror man att Albert lärde sig att målaryrket i Tyskland.

Albert och Anna

Albert flyttade till Stockholm och gifte sig med en kvinna som hette Anna. Det hände år 1473. Hennes man som också hade varit målarmästare hade dött. Det är möjligt att Albert gifte sig med Anna för att han ville ha verkstaden som hennes man lämnat efter sig, och att Anna gifte sig med Albert för att kunna få bo kvar i hemmet och bli försörjd. Det var inte ovanligt att man gjorde så vid den här tiden och det kallades för att ”konservera änkan”.

Albert och Anna bodde i ett stenhus vid Norreport i det som idag kallas Gamla staden. Tillsammans fick de inga barn men Anna hade barn med sina förra man.

Stockholm på medeltiden

Vid den här tiden var Stockholm en liten stad jämfört med idag och bestod av det som nu kallas Gamla stan. Här fanns hus, bodar, torg, kloster, flera kyrkor och byggnader där man vårdade gamla och sjuka. Den gamla borgen Tre Kronor låg också här. Människorna som bodde i Stockholm och rörde sig på gatorna var köpmän, arbetare, fiskare, munkar, nunnor och olika hantverkare. Hit kom handelsfartyg med tyg, salt och humle från Tyskland och i väg skeppades koppar, järn och smör från Stockholm. Flera hus som byggdes på medeltiden finns kvar idag. När Albert kom till Stockholm var det en livlig stad där det bodde ungefär 5000 människor.

Varför blev Albert så känd?

En målare kunde bara måla om han fick betalt. Vem kunde betala på denna tid? Näst efter landets härskare var det kyrkan som hade mest pengar i samhället. Kyrkan var rik tack vare alla de gods som kyrkan fått och genom att bönderna betalade tionde till kyrkan. Albert målade i kyrkor och med tiden blev han berömd och många ville anlita honom. Sammanlagt målade Albertus Pictor i 30 kyrkor i Sverige. Han fyllde taken och väggarna med målningar.

När kyrkorna byggdes hade de flesta av dem innertak av trä. Träet ruttnade med tiden och kunde dessutom lätt börja brinna. Därför behövde man byta ut de gamla taken i kyrkorna. Nu murade man nya tak av tegel som fick valv. På teglet lade man murbruk så att taken blev vita. Alla dessa nya tak ville man ha målade. Därför hade Albert mycket att göra.

Bildernas betydelse

Under medeltiden var det inte många som kunde läsa. Vad prästen sa förstod nästan ingen eftersom han pratade latin. Av den anledningen var bilder viktiga och det var framförallt berättelser från bibeln som Albert målade. Människorna som besökte kyrkan och lyssnade på prästens predikan på latin och inte förstod ett ord av vad han sade, kunde titta på målningarna i taket. Där kunde de se olika händelser från bibeln som Adam och Eva i paradiset, men också få veta hur det skulle gå om de inte skötte sig för här fanns också djävlar och hemska varelser från helvetet. På medeltiden bodde de flesta i hus som var trånga och mörka, och att komma in i en kyrka med högt i tak och målningar från både paradiset och helvetet var säkert en upplevelse.

Självporträtt

Här är ett självporträtt av Albert. Det är målat i en kyrka som heter Lids kyrka och ligger i Nyköping, söder om Stockholm.

Att det är ett självporträtt vet man tack vare texten i bandet ovanför honom. Texten är gammal och har suddats ut med tiden, men experter har lyckats tyda vad det står: ”Memento mei Alberto pictor huius ecclesie”. Det är latin och betyder ”Minns mig Albert, denna kyrkas målare.”

Berätta om bilden

Hur ser Albert ut?

Hur är han klädd?

Vad gör han?

Vad har han för frisy?

Lids kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Albert har riktigt eleganta kläder på sig för den här tiden: en lång rock med skärp i midjan, blåa hosor (som tights) och moderna skor som kallades snabelskor. De moderna kläderna visar att Albert hade haft råd att skaffa det senaste och att han tyckte att det var viktigt att klä sig moderiktigt.

Tack vare ett skatteprotokoll vet man att Albertus Pictor var en av dem som betalade mest skatt av alla målare i Stockholm, vilket också betyder att han var bland de högst betalda målarna i staden.

Lärlingar i kyrkan

Här är en del av en kyrka som Albert målade i. Hela taket är fullt av målningar med berättelser från bibeln. För att kunna måla så högt upp måste han ha haft höga ställningar som han klättrat upp i. Kanske att muraren som murade taket lämnade kvar ställningarna åt målaren? Eftersom taket inte är platt utan består av rundade valv måste det ha varit svårt att måla. Efter hand som han målade i kyrka efter kyrka blev han säkert van vid valven och ställningarna.

Förmodligen hade Albert flera medhjälpare när han målade kyrkorna. Precis som Albert själv gick i lära för att bli målarmästare kan vi tänka oss att han hade flera lärlingar som nu hjälpte honom och klängde på ställningarna uppe i kyrkans tak.

De kunde bara måla under den delen av året som det var varmt och ljust, eftersom det var viktigt att kunna se ordentligt. En kyrka på vintern är inte bara kall utan också mörk. Om Albert hade lärlingar och flera personer hjälptes åt kunde de hinna med att måla klart en kyrka under en sommar, när dagarna var längre och kyrkan var varm att vara i.

Färg

Färg fick målarna göra själva och den kom från olika delar av naturen. Av jord kunde man få flera olika färger som gulockra (gult), mörkockra (brunt) och grönjord (grönt). Röd färg fick man fram av en rot som heter krapprot och av en lus som heter Cochenill-lus. En enda krossad liten lus ger riktigt mycket färg. Flera färger var giftiga som den blå färgen azurit som kommer från koppar och den orangeröda färgen blymönja. Säkert drabbades målare vid den här tiden av olika förgiftningar.

Färgerna förändras med tiden. Efter hand blir tex blymönjan svart. Just blymönja använde Albert när han målade kinder på människor. I dag är de därför kolsvarta men från början får man tänka sig att de var lysande röda. När kyrkan var nymålade kan vi tänka oss att färgerna var mycket starkare än idag eftersom färger både har bleknat och förändrats med tiden.

Innan Albert och hans lärjungar började måla drog han upp svarta linjer med sot och kol. Det gällde att göra rätt för det gick ju inte att sudda när man väl börjat måla. Att riva färg och blanda till den tog sin tid. Säkert var flera av Alberts lärlingar upptagna med att krossa löss, riva färg från stenar och blanda färgen med kalk och vatten så att den gick att måla med.

Täby kyrka. Foto Anna Ulfstrand, Stockholms läns museum

Bildberättelser från bibeln

Tack vare Alberts målningar kan vi se samma bilder som medeltidens människor. För de flesta människorna var dessa målningar de enda bilder de såg. Böcker var dyrbara som få hade råd att skaffa. Därför upplevde de säkert målningarna starkare än vi nutida människor gör som varje dag ser hundratals bilder från TV, datorer och tidningar. Albert har tolkat bibeln på sitt sätt. Människorna har tex medeltida kläder på sig och ibland har han tagit hjälp av fantasin.

Biblia Pauperum

När Albert målade berättelser från bibeln använde han sig också av en bok som hette Biblia Pauperum. Det är latin och betyder ”De fattigas bibel”. Det var en bilderbok med bibliska berättelser. Man vet inte säkert varför boken kallades så, för de fattiga hade inte råd att köpa böcker. En del tror att det beror bilderna i boken och att människor som inte kan läsa i alla fall förstår bilder.

Titeln kan också ha att göra med att den var för människor som var fattiga i själen och inte hade så stark tro. Biblia Pauperum var en av de allra första böckerna och den spreds i stora delar av Europa. Att Albert använde Biblia Pauperum vet man eftersom flera av hans målningar till viss del liknar bilderna i den boken.

Bilden till höger visar en sida ur Biblia Pauperum. I boken visas alltid tre scener bredvid varandra, i mitten en scen från Nya Testamentet och vid sidorna Gamla Testamentet. Medeltidens människor tänkte att allt som tidigare skett i Gamla Testamentet också skulle hända i Nya testamentet.

Bilden i mitten visar Jesu återuppståndelse, när Jesus återuppstod från döden. Bilden till vänster visar Simson som bär Gazas portar på sina axlar. Precis som Jesus när han steg upp ur graven och lyckades öppna graven så lyckades Simson slita loss Gazas portar.

Till höger är en bild som skildrar Jona och den stora fisken. Precis som Jesus återuppstod på den tredje dagen lyckades Jona överleva i fiskens mage i tre dygn och blev sedan utspydd på land. Det är ett motiv som Albert har målat i flera kyrkor. På sidan 12 finns en av Alberts målningar av Jona och den stora fisken. Jämför Alberts bild med bilden i Biblia Pauperum. Vilka likheter finns det? Vilka skillnader kan du upptäcka?

Legitur i libo iudicū .xv. ca de
 Sāplone qd i media nocte
 surrexit pitalqz citat' erras
 Alas sua fortitudē deiecit & exiit
 citatē secū de tūlib Sāplon crīstū
 ligē qui media nocte de sepulch'
 surgēo pitalqz sepulch' deiecit et
 libeo atqz potē iude exiit

David

Goliath

Legitur i libo Jone pphē .ij.
 ca qd cū ipse Jone fuisset in
 vētre ceti tribus diebus & tri
 bus noctibus postea pūit eū
 exiit super terram aridā
 Jone qui p' tres dies de
 pūce exiit ligē crīstū qui
 p' tres dies de sepulch' exiit
 ut' resurrexit

Excitatus ē tū do' dormies dñs

.i.

Vatulus leonis iuda fili' meus

v9 Oblect' forbis : Sāplon
 valuas tulit vrbis

v9 De tumulto : surgēs
 te denotat ille

Wlee .vi. Jndie fcs iustitab' nos
 tues et iomur eū

Soto .w. In die mīratōis mee
 gregam gentes

v9 Quē saxū terit | iuges tūmūlib' erit

Ur Biblia Pauperum. Faksimilutgåva med kommentarer av Avril Henry, Scolar Press, 1987.

Spejarna med druvklasen

Täby kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Berätta om bilden

Vilken del av berättelsen känner du igen i bilden?

Vad ser du?

Vad gör männen?

Vad håller de i?

Hur är de klädda?

Hur känner de sig? Tänk på att känslor kan avspeglas i både ansikte och kroppshållning.

Finns det något i bakgrunden?

Den här bilden visar en händelse från bibeln. Det handlar om Israels folk som var på väg från Egypten till Kanaans land. Det var Moses som ledde dem.

För att ta reda på mer om landet som de var på väg till, skickade Moses iväg några spejare. Spejarna var borta i fyrtio dagar.

När de kom tillbaka hade de med sig fikon, granatäpplen och en stor klase med vindruvor. De berättade om landet: ”Det är ett rikt land. Det finns mjölk och honung och frukt.”

Salomos dom

Två kvinnor kom till kung Salomo för att få hjälp. De båda kvinnorna bodde i samma hus och hade fött var sitt barn. En natt hände det sorgliga att ett av barnen dog. Kvinnan som inte längre hade något barn tog då den andra kvinnans barn. Båda två ville nu ha barnet och sade till kung Salomo att det var deras barn. Salomo som både var kung och domare i landet, skulle hjälpa dem att bestämma vem som hade rätt till barnet. Därför hade de kommit till honom. Men hur skulle han göra för att ta reda på vems barn det var? Kung Salomo fick en idé. Han befallde en man att komma med ett svärd. När mannen kom med svärdet befallde Salomo honom att hugga barnet mitt itu så att kvinnorna fick varsin halva av barnet. Den ena kvinnan sade då att hon hellre ville att den andra kvinnan skulle få barnet. Då förstod Salomo vem den verkliga mamman var. Det var kvinnan som ville ge bort barnet, bara det fick leva. Historien slutar med att hon fick barnet.

Berätta om bilden

Hur många personer är det i bilden? Vem är vem i målningen?

Vad händer? Är det någon som rör på sig i bilden? Hur i så fall?

Är det någon som säger något?

Vilken kvinna tror ni att det är som är den verkliga mamman? Försök förklara tankegången.

Hur är personerna klädda?

Är barnet en pojke eller en flicka? Förklara hur du tänker.

Täby kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Jona och fisken

Täby kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

frisk och naken som ett nyfött barn. Sedan gick han till staden Nineve för att predika. Han hade lärt sig en läxa.

Berätta om bilden

Hur ser fisken ut? Är den ond eller god?

Vilken del av berättelsen känner du igen i bilden?

Titta på Jona. Hur ser han ut?

Titta på hans ansiktsuttryck. Hur tycker du att han ser ut att känna sig?

Hur gör han med kroppen?

En annan historia från bibeln som Albert har målat handlar om Jona och fisken. Jona hade fått i uppgift av gud att predika i en stad som hette Nineve.

Men Jona ville inte predika. Istället åkte han iväg med en båt ut på havet.

På havet blåste det upp till storm och när alla i båten fick veta att Jona smittit från sin uppgift förstod det att det var gud som låg bakom stormen. Jona själv att han borde kastas ner i vattnet och så blev det.

I havet slukades han upp av en stor fisk. Jona levde i fiskens mage i tre dygn och sedan blev han utspydd på land. Då var han hel,

Det sitter en figur på ett moln ovanför Jona och valfiskens. Det är förmodligen Alberts sätt att förklara hur gud såg ut och att han vakade över Jona.

I boken *Biblia Pauperum* finns en bild med Jona och fisken. En likhet med Alberts fisk är att också den har huggtänder. Men sedan slutar likheterna. Albert har fantiserat fritt.

Djur, natur och fantasi

Albert målade inte bara bibeln. I flera målningar och i bakgrunden till de bibliska målningarna har han målat flera djur. En get som äter på ett träd och en ko som ser lurig ut. Kor och getter var vanliga djur i Sverige vid den här tiden så här har inte Albert hittat på. Men det finns flera märkliga djur som den här fågeln med en orm i näbben.

Berätta om bilden

Hur ser fågeln ut?

Och hur ser den ut att känna sig?

Hur rör den sig? Snabbt? Långsamt?

Är den ond eller god?

Uppgift: Skriv en berättelse om fågeln.

Härkeberga kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Härkeberga kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Här är en blandning av flera djur i ett djur:

Berätta om bilden

Hur ser djuret ut?

Vilka delar från olika djur kan du känna igen?

Och hur ser den här figuren ut att känna sig? Jämför gärna med fågeln.

Hur låter den?

Vilken gångstil har den?

Skrivuppgift: Skriv en berättelse om något av djuren eller båda två.

Bilduppgift: Måla dina egna fantasidjur.

Döden och helvetet

Bilder som handlar om döden och helvetet skulle påminna människor om att livet inte är evigt och att det gällde att sköta sig. Annars kunde det gå illa. Det värsta straffet var att man slutligen hamnade i helvetet. Eftersom kyrkan betalade för målningarna så var det säkert prästen som önskade och bestämde vad som skulle målas i hans kyrka. Det låg också i prästen intresse att se till att människorna i byn skötte sig och inte stal från varandra och gick i kyrkan varje söndag.

En förtappad själ och djävulen

Här ser vi en person som bärs bort av djävulen. Tanken med att måla en djävul och en människa som gjort något dumt var just säkert att skrämman människorna som gick i kyrkan.

”Om du inte är snäll så kommer djävulen och tar dig till helvetet”, skulle de tänka.

Berätta om bilden

Beskriv hur djävulen och människan ser ut.

Hur ser djävulen ut att känna sig?

Vem ser mest sorgsen ut, människan eller djävulen?

Tror ni att människorna blev rädda för denna djävul?

Vilken känsla får du av bilden?

Härkeberga kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Dödens schackspel

Här spelar en man schack med döden. ”Jag spelar dig matt”, har det stått ovanför bilden. Mannen tar sig för bröstet när han inser att spelet är förlorat. Döden grinar och har greppat en schackpjäs. Schackspel var populärt på medeltiden. Det var mest vanligt bland rikare personer eftersom schackpjäser var dyra

föremål. Det här schackspelet har inte 64 rutor som ett riktigt schackspel utan bara 35. Det viktiga för Albert var inte att visa ett verkligt schackspel utan mera att visa själva spelandet.

Det här har blivit en av Alberts mest kända målningar, bland annat för att den har varit med i en film som den svenska regissören Ingmar Bergman gjort.

Varför Albert gjorde målningen kan vi inte säkert veta, men många tror att det handlar om att påminna om att vi inte kommer att leva för evigt.

Vid den här tiden härjade fortfarande pesten i Sverige och vem som skulle drabbas kunde ingen veta. Men mannen som möter döden i spel ser inte ut att

vara drabbad av pesten. Han har inga bölder eller andra tecken på smitta. Det handlar nog mera om att påminna oss om hur det till slut går.

Täby kyrka. Foto Anna Ulfstrand, Stockholms läns museum

Att döden alltid vinner till slut.

Berätta om bilden

Hur känner sig döden?
Hur känner sig hans motspelare?

Bilduppgift: Måla en bild med ont och gott. Onda figurer och goda figurer.

Musik och lekare

I flera kyrkor har Albert målat musikanter som spelar på olika instrument, till exempel trumma, flöjt, horn, fiddla (en slags fiol) och orgel. Tillsammans bildar de en hel orkester.

På medeltiden kallades musiker för lekare. Att spela hette att leka. Lekarna kunde spela på fester och förgylla tillvaron med musik och underhållning. De flesta reste runt och hade ingen fast bostad.

Troligen var Albert själv musiker. Det vet man för att han fått betalt för att spela orgel i en mässa i Storkyrkan. Kanske att han målade så många lekare för att han själv tyckte om musik.

Härkeberga kyrka. Foto Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet

Lekare som spelar flöjt och slår på en trumma

Den här lekaren kunde spela både flöjt och trumma samtidigt. Kinderna har blivit svarta med tiden för att de var målade med blymönja. Från början var de röda.

Berätta om bilden

Lekarna hade särskilda dräkter. Hur ser den här personens kläder ut?

Föreställ dig trumma och flöjtspel på samma gång

Hur ser lekaren ut att känna sig?

Härkeberga kyrka. Foto Bengt A Lundberg,
Riksantikvarieämbetet

Lekare med fiddla

Ett annat medeltida instrument var fiddla som lekaren här spelar på. Ett stränginstrument precis som fiol.

Lekare med lur

Här spelar en lekare lur som var ett blåsinstrument

Tack vare att man skrivit ned noter från medeltiden och att flera musikgrupper har låtit spela in sånger och musik så kan man idag lyssna på medeltida musik.

Alberts sista år

Albert spelade orgel i Storkyrkan i Stockholm 1509. Det vet man tack vare anteckningar som visar att han fick betalt för att spela just det året. Samma år finns det bara ett streck vid hans namn i Skotteboken, den bok som talar om hur mycket man betalat i skatt. Strecket talar förmodligen om att han dog senare det året. Hans hustru Anna levde vidare flera år till. Hon finns nämnd i böckerna till 1522.

Tack vare Alberts målningar i kyrkor har vi fått mycket kunskap om både medeltiden och hur det var att vara målare på den tiden. Genom målningarna lär vi också känna den största medeltida målaren i Sverige. Vi kommer nära en människa som tyckte att musik är viktigt, som tyckte synd om djävulen och som hade fantasi att hitta på de mest märkliga djur man kan tänka sig. Målningar som kännetecknas av både känslighet och humor. Han var också en person som hade skicklighet, mod och självförtroende att täcka tak och valv med målningar i så viktiga byggnader som kyrkorna var på medeltiden.

STOCKHOLMS
LÄNS MUSEUM

www.stockholmslansmuseum.se